

Fórizs Sándor[✧]

Magyarország államhatárainak őrizete a második világháború idején

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.3.56

A tanulmány Magyarország második világháborús határőrizetét, illetve az arra történt megelőző felkészülést mutatja be java részét a Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium iratai (19. osztály-határőrizet) alapján. Vizsgálja Magyarország államhatárainak változásait az adott időszakban, valamint a kapcsolódó politikai célkitűzéseket. Nyomon követi a határőrizeti kötelek átszervezését, szervezetét, határőrizeti tevékenységét, felszerelését, irányítási rendszerüket, a határőrizet főbb célkitűzéseit.

KULCSSZAVAK: határőrizet, határvadász, államhatár, határvadász őrs, határvadász csapatnem

Guarding the State Borders of Hungary during the Second World War

The author presents border protection in Hungary during the Second World War, and the preparations for it, partly on the basis of the documents in the Military Archives of the Ministry of Defence (Division 19 – border guarding). The paper discusses the changes in the national borders of Hungary during the examined period, as well as the political objectives involved. The reorganisation, organisational structure of border guard units, their border guarding activities, equipment, management system and the main objectives of border guarding are described.

KEYWORDS: border guarding, mobile border guard forces, state border, mobile border station, mobile border guard corps

Bevezetés

A rendészeti tevékenységek, szakterületek, a rendészet fajtái közül némelyek nagyon közel állnak az adott állam politikai törekvéseihez, más rendészeti ágak viszont működésükben lényegesen kevesebb közvetlen politikai mozzanatot tartalmaznak.

✧ Nemzeti Közszoigálati Egyetem Rendészettudományi Kar, professor emeritus –
Ludovika University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, professor emeritus;
e-mail: drforizs@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6019-3295>

Kevésbé függ a mindenkori politikai helyzetétől a bűnüldözés, közlekedésrendészet, légirendészet, tűzrendészet stb. Az állambiztonság, a katonai és polgári elhárítás, a határrendészet (korábbi nevén határőrizet, még korábban határszolgálat), a bevándorlás és az idegenrendészet területe mindenkor nagyon szorosan kapcsolódott az állam napi helyzetéhez, törekvéseihez. Ezért volt lehetséges, hogy a határőrizet feladatai egyik napról a másikra megváltoztak, amennyiben az ország szövetségi rendszerében módosulások történtek. Ilyenkor az országhatár adott szakaszán a határőrségnél feladat, szervezeti, szolgálatellátási változások következhetnek be. Aki ma ellenség volt holnapra barát lett, és fordítva. Magyarország történelme számtalan példával szolgál ilyen fordulatokra.

Publikációmban a Magyar Királyi Honvédség határszolgálatát vizsgálom a második világháborút közvetlenül megelőző, valamint a háború idején. A honvéd határ vadászok látták el a határőrizeti feladatokat, ezért érdemes betekintenünk a Hadtudományi Lexikon rájuk vonatkozó fogalom meghatározásába: „határ vadász: 1.a – a határőrizeti feladatokat is ellátó – Magyar Honvédség különlegesen szervezett és kiképzett, a magyar állam határainak őrizetére, védelmére specializálódott csapatnemének állományába tartozó hivatásos v. sorállományú katona megnevezése volt közvetlenül a II. vh. előtt, alatt és után. A ~ ok 1938 és 1945 között a Magyar Királyi Honvédség, 1946 és 1949 között pedig már a Magyar Honvédség, ill. a néphadsereg szervezetébe tartoztak.”¹ Tegyük hozzá a szöveghez, a háború előre haladtával jelentősen megnőtt a behívott tartalékos katonák száma.

A határ vadászok határszolgálatának alkalmazásának rendjét, módszereit, célját a kormány politikája határozta meg. A második világháborúban, egy igazságtalan háborúban történt részvétel, amely végül is nemzeti tragédiához vezetett, rányomta bélyegét a későbbi eseményekre, a határszolgálat tevékenységére.

A határőrség működését meghatározó határmódosulási körülmények

Magyarország kormányának meghatározó törekvése volt a versailles-i békeszerződés határozatainak megváltoztatása és a korábbi Nagy-Magyarország területei lehető legnagyobb részének visszaszerzése. Már látszott, hogy ehhez katonai erő is szükséges alkalmazni. Az első világháborút követően kiépült határőrizeti rendszert, amely 1938-ig a versailles-i határookra épült, minden határmódosítást követően hozzá kellett igazítani az új határvonalhoz. Azaz, az őrzendő területek kifelé tágultak, és növekedett a határvonalak hossza, több embert és technikát igényelt a biztosításuk, nem beszélve a későbbi háborús körülmények jelentette nehézségekről.

Magyarországnak (akkor Magyar Királyság) négy szomszédja volt 1938. január 1-én:

- Osztrák Köztársaság.
- Csehszlovák Köztársaság.
- Román Királyság.
- Jugoszláv Királyság, (az 1929. október 3-ai névváltoztatás szerint).

1 *Hadtudományi Lexikon* I. A–L. 1995, 535.

Az államhatár húzódásában vagy a szomszéd államokban bekövetkezett változások:

A) 1938. március 12-én a német hadsereg bevonult Ausztriába, amelyet a Harmadik Birodalomhoz csatoltak (Anschluss). Ezzel új szomszédunk lett. Látszólag ez nem volt különösebben probléma, politikailag egy baráti, szövetséges viszonyról volt szó, hiszen Hitler és Horthy kapcsolatát az együttműködés jellemezte. Ez a birodalommal közös államhatár a második világháború idején a legcsendesebb, legnyugodtabb határszakasznak számított. Viszont a közvetlen érintkezés a hitleri Németországgal mindenkor biztosította a lehetőséget a magyarországi ügyekbe történő közvetlen beavatkozásra, a nyomásgyakorlásra, amelynek legkirívóbb eseménye az 1944-es megszállás lett.

B) 1938. november 2-án hozták meg az első bécsi döntést, amelynek előzménye Csehszlovákia szudétanémetek lakta területeit Németországnak ítélő, 1938. szeptember 29-én Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és a Harmadik Birodalom által aláírt müncheni egyezmény volt. Annak függelékébe ugyanis bekerült, hogy a prágai kormánynak Magyarországgal és Lengyelországgal is rendeznie kell területi vitáit. Az egyezmény erre három hónapot adott, azzal a kikötéssel, hogy ha ezen idő alatt nem születik döntés, az érdekelt felek ügyüket a müncheni konferencia résztvevői elé vihetik.

A magyar–csehszlovák tárgyalások 1938. október 8-án kezdődtek Komáromban, de öt nap múlva már meg is szakadtak, többek között azért, mivel a magyar delegáció Kassa környékéről egyértelműen szlovák lakosságú falvakat is átadni követelt. A magyar kormány ezután kérte a döntőbíráskodást, ami alól London és Párizs kivonta magát, így 1938. november 2-án a bécsi Belvedere-kastélyban Joachim von Ribbentrop német és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter hirdette ki az első bécsi döntést. Ez lényegében az etnikai revíziót valósította meg, Szlovákia csaknem kizárólag magyarok lakta déli részén 11 927 négyzetkilométernyi területet adott vissza, ahol a 869 299 lakos 86,5 százaléka volt magyar és csak 9,8 százaléka szlovák (az új határokon túl 67 ezer magyar maradt). A visszaitélt területekre 1938. november 5–10. között vonult be a magyar honvédség, Horthy Miklós kormányzó Komáromba és Kassára látogatott el. Az utólagos kiigazításokkal a visszacsatolt terület 12 012 négyzetkilométerre nőtt, mindezt az 1938: XXXIV. Törvény² szentesítette. 1939. március 14-én a Jozef Tiso vezette szlovák kormány kikiáltotta Szlovákia függetlenségét. Ezzel Magyarországnak északon új szomszédja jött létre. Tegyük hozzá, érdekeik gyökeresen eltértek egymástól, és a kölcsönös ellentét jelentősen befolyásolta az államhatár őrzését.

C) Miután a Tiso féle fasiszta Szlovákia deklarálta megalakulását, Volosin³ kárpátaljai ruszin politikus is kikiáltotta a független Kárpát-Ukrán Köztársaságot, és országának német védnökség alá helyezését kérte. A magyar kormány nem volt hajlandó egy önálló ukrán államot elismerni, és a Magyar Királyi Honvédség 1939. március 15–18. között megszállta Kárpátalja, az első bécsi döntés által nem érintett

2 1938. évi XXXIV. törvénycikk. a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről.

3 Augusztin Ivanovics Volosin. https://hu.wikipedia.org/wiki/Avgusztin_Ivanovics_Volosin (Letöltve: 2025. 07. 18.)

területét. Hitler nem volt érdekelve egy független kárpátukrán állam létrejöttében, lényegében engedélyezte a terület megszállását. A területi revízió így folytatódhatott, 1939 márciusában, mivel Csehszlovákia megszűnt létezni, lehetőség nyílt területe további feldarabolására. Az ekkor elfoglalt országrész nagysága 12 171 négyzetkilométer volt, 496 ezer lakossal, ezek 12 százaléka volt magyar. Kárpát-Ukrajnát különleges közigazgatású területként illesztették be a magyarországi igazgatási rendszerbe, 1944-ig kormányzói biztos állt az élén.

Kárpát-Ukrajna így két részletben került Magyarországhoz. Az első lépés 1938. november 2-án történt az első bécsi döntéssel. Majd második mozzanatként 1939. március 16–18-án a magyar honvédség felzárkózott a lengyel határra. Ezzel ismét új szomszédunk lett, a Lengyel Köztársaság.

D) Az első bécsi döntés csak Kárpátalja déli, többnyire magyarlakta sávjáról intézkedett. Az újonnan kikiáltott Szlovák Köztársaság lényegében nem rendelkezett megfelelő haderővel, hiszen az eredeti csehszlovák hadseregben főként cseh származású hivatásosok szolgáltak. A kormány lehetőséget látott az elfoglalt területek nyugati irányú kiszélesítésére Szlovákia kárára. Lezajlott az úgynevezett „magyar–szlovák kisháború” 1939. március 23-tól néhány napig. Német beleegyezéssel Magyarország magához csatolt egy körülbelül 60 km hosszú és 20 km széles területsávot a nyugati kárpátukrán részekből 74 községgel, 40–45 ezer többségében szlovák és ruszin nemzetiségű lakossal. A magyar–szlovák vegyes bizottság az államhatár vonalának megállapításáról április elsejéig folytatta a tárgyalásokat, majd a magyar–szlovák határ megállapításáról szóló jegyzőkönyvet április 4-én írták alá. A határ pontos kijelölését a helyi bizottságokra bízta, valamint intézkedtek egy Határkijelölő Központi Bizottság felállítására.

Ez az államhatár szintén olyan régióban húzódott, ahol a magyar határőrség semmilyen támogatásra sem számíthatott az ott élők részéről.

E) 1939. március 18-tól az ország határossá vált Lengyelországgal. Bár a kapcsolatok a két állam között a történelmi hagyományoknak megfelelően rendezettek voltak, az államhatár helyi oldalán lényegében nem élt magyar nemzetiségű lakosság. Ez a szomszédság viszont csak szeptember közepéig tartott, és szeptember hónap már a háború időszaka lett Lengyelországban.⁴

F) 1939. szeptember 1-én megkezdődött a második világháború, Németország megtámadta Lengyelországot. Varsó szeptember 28-án kapitulált, a lengyel kormány külföldre menekült. Megszűnt a magyar–lengyel államhatár. A határon túli lengyel területek részben német megszállás alá kerültek. A volt magyar–lengyel államhatár egy kis része a németek által létrehozott Lengyel Főkormányzósághoz tartozott, nagyobbik szakasza magyar–szovjet határ lett. A Főkormányzóságban uralkodó rettenetes állapotok miatt ez a határszakasz a lakosság menekülésének egyik színterévé vált. Ráadásul a Szovjetunió nyugati területeinek 1941 nyarán történt elfoglalását követően „Galíciai Terület” (*District Galizien*) néven létrehozott német megszállás alatt álló országrészt, 50 300 km², 5,21 millió lakos, a Főkormányzósághoz csatolták annak minden rémuralmát rászabadítva az ott élőkre.

4 A magyar–lengyel államhatár történetéhez lásd: Sallai 1997, valamint általában az államhatárok kérdését Sallai 2004.

G) 1939. szeptember 17-én a Szovjetunió háborúba lépett Lengyelországgal, hogy a Molotov Ribbentrop-paktumban rögzítettek szerint elfoglalja az ország keleti felét. A szovjet csapatok elérték a magyar államhatárt, és ezzel új szomszédra tettünk szert igen rövid időre. Magyarország 1941. június 27-én megtámadta a Szovjetuniót. Az államhatár túloldaláról kiszorították a szovjet államot. Az érintett terület német megszállás alá került, amelyben magyar csapatok is részt vettek, így itt az államhatár mindkét oldalán működtek magyar csapatok, tovább bonyolítva a határőrizeti viszonyokat.

H) Az 1940. augusztus 30-án megszületett második bécsi döntés révén Észak-Erdély és a Székelyföld került vissza Magyarországhoz, a 43 591 négyzetkilométernyi területen élő 2 millió 185 ezer ember 51,4 százaléka volt magyar.

I) Az „országgyarapítás” utolsó állomása 1941 áprilisában a Délvidék megszállása lett, az 1940. december 12-én megkötött jugoszláv–magyar örökbarátsági szerződés ellenére.

Ekkor 11 475 négyzetkilométer került Magyarországhoz, az 1 millió 30 ezres lakosság mintegy harmada volt magyar. Eddig az időpontig Magyarország Trianonban megállapított területe közel kétszeresére nőtt, a lakosság pedig több mint négy millió fővel gyarapodott, s a Kárpát-medencében élő magyarság túlnyomó része a saját határok közé került. Visszakerült Bácska, a Baranyai Háromszög, Muravidék, Muraköz. A Bácskában katonai közigazgatást vezettek be, lényegében a háború végéig külön igazgatás alatt állt. A Nyugat-Bánát német megszállás alá került, mert a magyarok és a románok is igényt tartottak rá, egyikük sem kapta meg. Így a szomszédos, velünk határos területek lettek a németek által megszállt Szerbia és a szintén német megszállás alá került Nyugat-Bánát, mely papírforma szerint szintén Szerbiához került.

J) Jugoszlávia leverésével egy időben kikiáltották a „független” horvát fasiszta államot 1941. április 10-én, hozzá került a vitatott státuszú Szerémség. Ebben az irányban is új szomszédra tettünk szert, akinek egyébként területi követelései voltak Magyarországgal szemben.

A Magyarországgal szomszédos területek, államok 1943-ban:

- A mai osztrák államhatáron a Harmadik Birodalom.
- Északon a szlovák fasiszta állam.
- Tőle keletre a németek által megszállt Lengyel Főkormányzóság, amely magába foglalt a mai Ukrajnából német megszállás alatt álló területeket.
- Ehhez csatlakozott a román államhatár.
- Majd a német megszállás alatt álló Bánát, amelyből Hitler eredetileg a birodalomhoz tartozó közigazgatási egységet, a Prinz Eugen Gau-t kívánta létrehozni. Ezt a területet 1941 júniusában a megszállt Szerbiához csatolták (Milan Nedic vezette „nemzeti megmentés kormány”), így a kollaboráns szerb kormány irányítása, (valójában a német nemzetiségű segédbán) alá került, és határosak lettünk a megszállt Szerbiával, ami a későbbiekben növelte a partizánveszélyt, vagyis a határőrök helyzetét rontotta.
- Ehhez csatlakozott a fasiszta horvát állam, a „Független Horvát Állam” német–olasz közös ellenőrzés alatt, ahol már 1941 végére háborús állapotok uralkodtak.

- Tőle északra Magyarország ismét a birodalommal érintkezett a mai Szlovénia területéből a birodalomhoz csatolt részen, hogy elérjük a mostani osztrák államhatárt.

A fenti felsorolásból látszik, hogy hazánk ebben az időben legalább hét különböző státuszú szomszédal érintkezett, amelyek közül több határon kivételes állapot, státárium, illetve háború volt, befolyásolva, meghatározva a lehetséges határőrizeti rendszert.

Mindezek az örök időkre tervezett határváltozások gyakorlatilag a háború végéig tartottak, amikor is Magyarország megszállás alá került. Jogilag az 1947. február 10-i párizsi béke visszaállította Magyarország 1938 előtti (lényegében trianoni) határait, semmisnek nyilvánította az első és a második bécsi döntést, sőt a Szigetközben még három falut át kellett engedni Csehszlovákiának Pozsony előterében.

A fentebb leírt kaotikusnak mondható változások rendkívül nehéz helyzetbe hozták a Magyar Királyi Honvédség határszolgálatát, amely ekkor ellátta a zöldhatár őrizetét és részben a nemzetközi határforgalom ellenőrzését. A legfontosabb nehézségek az alábbiak voltak:

- A régi államhatáron található határőrizeti szervezetet, őrsök, századok, objektumok, híradó vezetékek stb. ki kellett telepíteni az új államhatárra. Ott megteremtteni a működés feltételeit, megismerve a környezetet, lakosságot, megszervezni az együttműködést a honvédség, és az újonnan létrehozott közigazgatás többi elemével. A kitelepülés általában két lépcsőben zajlott, visszamaradó részleg folytatta egy ideig a határőrizetet, majd csatlakozott az előre küldött elemekhez.
- A jóval hosszabb új államhatár miatt növelni kellett az állomány létszámát, a szervezeti elemek nagyságrendjét (pl. őrsök), az újonnan bevonultakat, általában tartalékosokat kiképezni a határőrizet ellátására.
- Az új határszakaszok egy része kritikus biztonságú volt, Bácska, a Lengyel Főkormányzóság, a megszállt nyugat ukrán területek, ahol fegyveres csoportok, partizánok tevékenységével, a lakosság ellenállásával lehetett számolni. Mindez teljesen eltérő módszerek alkalmazását kívánta, mint például a nyugati magyar államhatár.
- Új, igen komoly feladatok jelentek meg, mint a katonai szállítmányok átléptetése, többszáz ezer fő és a kapcsolódó technika, hadifogságból szökött nyugati szövetséges katonák elfogása, a háború utolsó szakaszában bekapcsolódás a harctevékenységekbe. Feladat lett a Magyarországra történő menekülés megakadályozása főleg a keleti származású zsidók esetében. A letragikusabb pedig az országból kitoloncoltak, kihurcoltak esete lett, (Kamenyec- Podolszkij).
- A jelentősen nagyszámú nemzetiségi területeken is a határvadász kötelékeknél csak magyar nemzetiségű katonát alkalmaztak. Az országos politikának megfelelően a nemzetiségekkel nem kívántak kapcsolatot tartani, rájuk szigorú elnyomás várt.

A háborúra történő felkészülés során meg kell említenünk az 1938. március 5-i győri fegyverkezési programot. Annak első ütemében a „Kis- Huba-hadrenddel” hét határvadász-dandár szervezése kezdődött meg. Ezek összefegyvernemi katonai alakulatok voltak, nem a határőrizet céljára rendszeresítették őket. Már a háború

kezetén bevetették őket az ország határain kívül. Nevük viszont könnyen megzavarhatja az olvasót. A haderő 1938-tól meginduló felfejlesztése létszámnöveléssel járt, ami jelentősen érintette a határszolgálat erejét is.⁵

A magyar–lengyel államhatárról

1939. március 16-tól lett közös államhatárunk Lengyelországgal, amikor a határvonalra felzárkóztak a határvadász alegységek. Egy körülbelül 180 kilométeres határvonalról beszélünk, melynek túloldalán szerencsénk egy baráti állam helyezkedett el, és ez sok nehézségtől, kapcsolattartási problémától óvta meg mindkét felet. Ritkán adódik olyan helyzet, amikor egy új szomszédja lesz az államnak, bár ebben az időszakban ez sorozatosan megtörtént. A határvonalat nem kellett újra kijelölni, mert a korábbi csehszlovák–lengyel államhatár húzódása a terepen változatlan maradt. Így csupán a határjelek feliratát volt szükséges magyar jelzésre átfesteni. Ez jelentette a legkisebb nehézséget, kérdések sorát kellett az új szomszéddal rendezni. Magyar–lengyel vegyes bizottság tárgyalta meg a sürgető határforgalmi, határőrizeti, helyi együttműködési, kishatárforgalmi, távolsági határforgalmi, vám és útlevél ellenőrzési és a bekövetkezhető határesemények lehetőleg közös kivizsgálásával kapcsolatos kérdéseket. A megbeszélésekre azonnal az érintkezés felvételekor 1939. március 29 – április 1. között sor került, majd még áprilisban, Varsóban és később Budapesten. A rendezendő kérdéskör annyira kiterjedt volt, hogy tulajdonképpen szeptemberig, a háború kezdetéig objektíve nem lehetett megoldani. A távolsági közlekedésre összesen hat határon áthaladó útvonal volt. A rendőrség és a határszolgálat, valamint a vámszervezet játszott szerepet a forgalom ellenőrzésében. Magyarországra háborúba lépését követően ez az irány hadműveleti területté vált, a polgári közlekedés minimálisra csökkent. A szállítmányok katonai jellegűek voltak, a rendőrség kiszorult a határvonalnál történő ellenőrzésből, helyébe belépett a csendőrség. A magyar–lengyel államhatár Lengyelország bukásáig állt fenn. A szovjet csapatok 1939. szeptember 17-ei támadásukat követően elérték a határvonalat, és így új szomszédunk lett. Az eredeti 180 kilométeres szakaszból annak nyugati részén Uzsoktól nyugatra egy rövid rész Németország ellenőrzésével a Lengyel Főkormányzóság „határszakasza”, a többi szovjet területté vált.

Kevesek előtt ismert, hogy Ribbentrop német külügyminiszter Moszkvába utazott, és 1939. szeptember 28-án Molotov külügyminiszterrel aláírták a német–szovjet határ- és barátsági szerződést, ehhez kapcsolva egy közös kormánynyilatkozatot és egy titkos kiegészítő jegyzőkönyvet. A szeptember 28-i határ- és barátsági szerződés megszüntette Lengyelországot. A volt Lengyelország területén megállapított új német–szovjet határ lényegében egybeesett az ún. Curzon-vonallal. A határ részletes leírását az 1939. október 4-én kelt pótgjegyzőkönyv tartalmazta.⁶ A meghúzott szovjet–német államhatár a még független Litvániától az akkori magyar államhatárig ért,

⁵ Suba 2015.

⁶ Lásd Horváth Jenő: Német–szovjet határ- és barátsági szerződés 1939. 09. 28. *Grotius* <https://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CWDABT>. (A szerződést a *História* c. folyóirat 1988. 5. sz. 34. o. közlése alapján újra közreadja Horváth Jenő.)

így egy német–szovjet–magyar hármashatár keletkezett, melynek létrejöttében a magyar kormány semmilyen szerepet sem játszott. Olyan sajátos helyzet alakult ki, ha egy magyar határvadász a hármashatárnál az országból kifelé nézett, balra tőle német, pontosabban főkormányzósági terület, jobbra pedig szovjet szféra húzódott. Ez a helyzet 1941 júniusig, a Szovjetunió megtámadásáig állt fenn. Ezt követően a galíciai részt elfoglalták a magyar és német csapatok, majd Galíciát 1941 augusztus 1-jével a terület katonai igazgatását megszüntetve betagolták a Főkormányzóságba, annak rémuralmi rendszerébe. Így a teljes volt szovjet–magyar (eredetileg lengyel–magyar) határ főkormányzósági határrá vált annak minden negatív következményével.

A határszolgálat

Ha a határőrizet vonatkozásában visszatekintünk az első világháborút közvetlenül követő időszakra, azt láthatjuk, hogy a szigorú katonai vonatkozású antant ellenőrzések 1927-ig tartó rendszerében nem jöhetett számításba nyílt katonai megoldás a határőrizetben. Ugyanakkor a magyar kormány bújtatott módon, a békekorlátozásokat megkerülve kívánt egy ideiglenesnek mondható rendészeti álcájú szabályozást bevezetni. Ezért a határőrizetet vámőrség címszóval szervezték meg.

A vámőrség felállítását elrendelő 1922: VIII. tc. szabályozta a szervezet kiegészítési módját és felfegyverzését. Ezt megelőzően már 1921. augusztus 25-én Magyar Királyi Vámőrség létesült. Egyenruhás fegyveres őrtestület, elméletileg 1921. szeptemberben vette át az államhatár őrizetét a csendőrségtől, de ez valójában egy elhúzódozó folyamattá vált.

A honvédségről szóló 1921: XLIX. tc. kimondta: „... a határ őrzésére vámőr kerületek és csapatok lettek felállítva...”

A Magyar Királyi Vámőrség a Pénzügyminisztérium alárendeltségében, papírforma szerint rendvédelmi testület volt, de működése során sosem került kapcsolatba vámkérdésekkel.

A szervezet nevét 1932. október 1-től határőrségre (Magyar Királyi Határőrség) változtatták továbbra is a Pénzügyminisztérium alárendeltségében.

1938. október 1-jétől, a határőrség a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe került, ahol határvadász csapatnemmé szervezték át. A határvadászok esetében meg kell különböztetnünk kétféle elnevezést, a határszolgálatot ellátókat és a háborús harcra szervezett kötelékeket. A ténylegesen határőrizeti feladatokat ellátók a honvédség határszolgálat. Szervezetében a határportyázó századok lettek a határőrizet letéteményesei, nagyobb határszakasz őrzését látták el, több határvadászörst irányítottak. A határvadászörst meghatározott határszakaszt őrzött, maximális létszáma kb. 15-70 fő volt tartalékos katonákkal feltöltve, parancsnoka hivatásos tiszthelyettes, helyettese általában továbbszolgáló tiszt. A kisebb létszámú őrsők, 15 főtől, kétfős járőröket vezényeltek. A nagy létszámú, veszélyes irányokat ellenőrzők 6-8 fős járőröket (őrségek) alkalmaztak.⁷

A határszolgálat irányítását a Honvédelmi Minisztérium 19. osztálya végezte, utasításait leggyakrabban közvetlenül a határvadász portyázó századok részére továbbítva.

⁷ Suba 2018.

A nevek és fogalmak kavalkádját mutatja, hogy Észak-Erdély visszatértekor a határvadász portyázó századok feladata lett az őrsők működtetése, a határ őrizete. Az úgynevezett határvadász-zászlóaljak már a határvédelemért feleltek, volt olyan zászlóalj, amely a Kárpátokban 4 erődsszázaddal rendelkezett, rendészeti feladata nem volt.⁸

„A terület visszacsatolások után 53 határvadász portyázó századparancsnokság alárendeltségében 342 őrs működött. Összesen 9475 fő határszolgálatos tevékenykedett a területnél”.⁹

„A portyázó század fogta össze a határon szolgálatot teljesítő határvadász őrsöket, így alkalmas volt a zöldhatár őrizetére. A portyázó századok alosztály jelleggel működtek, felváltva a régi határügyi tiszti rendszert. A portyázó század századparancsnokságból (8 fő) és őrsökből állt, az őrsök létszáma 6 és 17 fő, magas létszámra feltöltve 20 és 70 fő között mozgott. A portyázó századok a személyi fegyvereken kívül (pisztoly, karabély), csak őrsöknként egy-egy golyószóróval rendelkeztek objektumvédelmi fegyverként.” A szervezet, az erők elosztása a határőrizeti helyzettől függően rendszertelen volt. A 7. mátészalkai határvadászdandár 1938-ban, még a háborút megelőzően, 3 portyázó századdal és azokon belül 34 őrrel rendelkezett összesen 946 fővel. Vagyis őrsöknként átlagosan 27 embert alkalmaztak.¹⁰ Századonként is igen ingadozó volt az őrsök száma. Kárpátalja elfoglalásakor a dandár áttelepült Beregszászra, 7 százada lett 32 őrrel, 1768 fős állománnyal, azaz a létszámokat 55 főre emelték őrsöknként. 1943-ra stabilizálódott a szervezeti rendszer és ekkor 58 portyázó század 335 őrrel, összesen 10.696 fős létszámmal működött.¹¹ Ez természetesen a háború hatására és a területi visszacsatolások következményeként jelentős növekedés volt, 1937-ben még 158 őrs őrizte az államhatárt.

A határszolgálat, a határvadászőrsők alapfeladatai 1938–1945 között természetesen jelentősen változtak. Az első időszakban maradtak a vámőrségtől örökölt tennivalók, mint:

- a zöldhatár őrizete, tiltott átlépésének megakadályozása;
- bűnüldözés és vagyonvédelem;
- a kishatárforgalom ellenőrzése;
- részvétel a távolsági határforgalom ellenőrzésében;
- tiltott áruk államhatáron történő átvittetésének megakadályozása;
- az államhatár rendjének felügyelete;
- a társszervek és a közigazgatási intézmények támogatása.

„A katonai vezetés állandóan azon volt, hogy további forgalmas határátkelő pontokat adjanak át a BM-nek, a nagy altiszt-hiányra hivatkozva. Távolsági forgalomnak 1941-ben 141 megnyitott út és vasút-vonal volt, ebből 47 a rendőrség, 94 pedig a honvéd határőr szervek ellenőrzése alatt állt. A HM felajánlotta a BM-nek további 25 határállomást, de a BM csak fokozatosan tudta volna átvenni a pénzhiány miatt.”¹²

⁸ Suba 2015.

⁹ Parádi 2010.

¹⁰ Suba 2018, 199.

¹¹ Suba 2018, 206.

¹² Suba 2017, 106.

A feladatok a határváltozással az adott viszonylat sajátosságaitól függően gyakran érdekesen jelentkeztek. A lengyel határ 1939. márciusban történt kialakulását követően az eredeti csehszlovák–lengyel határvonal magyar–lengyel határvonalra változott, de elhelyezkedése nem módosult. Csupán a határköveken cserélték ki a feliratokat.¹³ Az államhatárhoz kapcsolódó számtalan kérdést, mint például szemben lévő határőrizeti szervek érintkezése egymással, az esetleges események rendezése, távolsági határforgalom, kishatárforgalom, turizmus stb. kétoldalú bizottságok útján kívánták rendezni, de ezekre az idő rövidsége miatt 1939 szeptemberéig már nem kerülhetett sor. Mindenesetre feltűnő, a kishatárforgalom működtetésében sem a lengyel, sem a magyar fél nem volt érdekelt. Nem kívánták, hogy a kinti ukránok és a Magyarországhoz került ruszinok szorosabb, könnyített kapcsolatot tartsanak egymással.

Szintén határvadász néven szerepelnek határvadászdandárok és -zászlóaljok. Nem láttak el határszolgálati szerepet, lényegében összefegyvernemi harc és a határvédelmi feladatok teljesítésére létrehozott honvédségi elemek voltak. Határszolgálati szempontból nem tartoznak a tárgyunkhoz.

A háború, a területi visszacsatolások új tennivalókat jelentettek a határszolgálat részére. Ezek közül néhány:

- a zöldhatár biztosítása, átlépésének megakadályozása. Sajnos itt többnyire a keletről menekülők kívül tartásáról van szó;
- harc fegyveres csoportok, személyek ellen;
- ellenséges ejtőernyősök, szökött hadifoglyok felkutatása;
- katonai és gazdasági szállítmányok átléptetése az államhatáron;
- meg szállási feladatok teljesítése.

A határszolgálat ellátása felbomlott, amikor a szovjet csapatok 1944-ben elérték az államhatárt. A szolgálat tagjai, mint honvéd katonák a továbbiakban a harcokban vettek részt.

A határszolgálat fegyverhasználatának módosítása

A lőfegyverhasználat a fegyveres rendészeti szervek és a katonaság talán legjelentősebb jogosultsága, hiszen az állam egy egyszerű járőrt, a szolgálatot ellátó legalacsonyabb szinten tevékenykedőket is feljogosítja egy adott esetben életek kioltására. A határszolgálat, mint egy háborúban álló ország katonaságának csapatneme a határterületen széleskörű jogosultságokkal rendelkezett. Ezt terjesztették ki a jogszabályok az egész ország területére, és ez már az általános helyzet romlását jelzi.

A honvédséget a határszolgálat során megillető fegyverhasználatot a honvédelmi miniszter 1944 júliusában ismételten szabályozta.¹⁴

¹³ Suba 2014.

¹⁴ A 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet. *Budapesti Közlöny* 1944. évi július hó 15.-i 158. szám. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről.”

A 47.046/el. 13.-1944. számú körrendelet¹⁵

A körrendelet alapja a 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet, amelyet két körrendelet pontosít. A határszolgálat fegyverhasználati előírásainak hatályba léptetését tartalmazó miniszteri rendeletet aláírta „Vitéz Sztójay Döme s. k. m. kir. miniszterelnök”.¹⁶ A körrendelet egylapos jogszabály 5 paragrafusba foglalva, megismétli a 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet szövegét. Magukat a fegyverhasználati módokat az első paragrafus tartalmazza. Alapvetően a szokványos jogosultságokat olvashatjuk, nyolc alpontra foglalva. Az első pont szerint a határvadász jogosult fegyvert használni az őt ért támadás esetén, a további pontok szerint köteles fegyvert használni.

A 8. pont szövege „háború vagy egyéb rendkívüli viszonyok idején bárki ellen, ha felszólításra nem áll meg, hanem szökésszerűen menekül”.¹⁷ Mint tudjuk, hazánk ekkor háborúban állt.

A 3. paragrafus hatálytalanítja a korábbi fegyverhasználati előírásokat. Ezek akkor keletkeztek, amikor még a vámórség feladata volt az államhatár őrizete, és a szabályozás kimondottan korrekt, polgári jellegű volt.¹⁸

A 4. paragrafus már egyértelműen tükrözi az okmány háborús időszaki keletkezését, és megmagyarázza, miért kellett eltérni a korábbi vámőri jellegtől, „az 1. § első bekezdésének 8. pontjában megállapított rendkívüli fegyverhasználati jogot e rendelet hatályba lépésének napjával kezdődően az ország egész területén alkalmazni kell”.¹⁹ Tehát a határórség fegyverhasználatának nincs területi korlátozása, nincs határsáv, határövezet stb., és bárkivel szemben „köteles”, aki felszólításra nem áll meg. Ennek a pontnak már nyilvánvalóan semmi köze sincs az államhatár őrizetéhez, és valóban rendkívüli fegyverhasználati jogról van szó.

A 47.047/el. 13.-1944. számú körrendelet²⁰

A honvédelmi miniszter által 1944. július 12-i dátummal kiadott körrendelet augusztus 1-jén lépett hatályba, és hat paragrafusban, öt oldalon át tárgyalja a fegyverhasználat végrehajtási kérdéseit. Nem sorolja fel, nem ismétli meg tételesen az előző körrendelet pontjait. Egy magyarázó szöveg, az alkalmazott fogalmak tisztázása, értelmezése. Szétválasztja a honvédség általános (például őrszolgálat) és a határszolgálat speciális fegyverhasználatát.

15 A 47.046/el. 13.-1944. számú körrendelet. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről kibocsátott 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet közzététele.” *Honvédségi Közlöny* 30. szám. 1944. július 20.

16 Uo.

17 Uo.

18 A vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX törvénycikk 21. paragrafusa. A m. kir. pénzügyminiszter 4.444/P.M.-1924.XIX. számú körrendeletének a vámórség fegyverhasználatára vonatkozó része. A „Határszolgálati utasítás a m. kir. vámórség számára” című szolgálati könyv I. Részének a vámórség fegyverhasználatáról szóló 78-132. pontjai.

19 A 47.046/el. 13.-1944. számú körrendelet.

20 A 47.047/el. 13.-1944. számú körrendelet. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a kivételes fegyverhasználati jog hatálybalépéséről szóló 2.550/1944. M. E. sz. rendelet végrehajtása.” *Honvédségi Közlöny* 30. szám. 1944. július 20.

A 3. paragrafus „Eljárás a fegyverhasználat után” címmel tárgyalja a tennivalókat, az egyik pont megfogalmazását én igen problémásnak tartom, amely szerint az illetékes parancsnok a bűnvádi feljelentést mellőzheti, amennyiben a fegyverhasználatot jogosnak ítéli. Ezek szerint emberek agyonlövése esetén is el lehetett kerülni parancsnoki döntés alapján a büntető eljárást, és nem volt külső kivizsgálás.

Szélsőségek a határszolgálatban

A háborús határőrizet a magyar határszolgálatot a békehelyzethez képest teljesen új feladatok elé állította. Az itt szolgálókat teljesítőket különösen terhelték azok a körülmények, amelyeket a korszak szélsőséges törekvései követelményként támasztottak. A határvasdász-zászlóaljak jelvényében szereplő halálfej, az, hogy a határvasdász-kötelékekből elsőként zárták ki a zsidó származású magyar állampolgárok szolgálatellátását, pontosan mutatják a szervezet jellegét. Az Ukrajnában megszállt feladatot ellátó határvasdász-zászlóalj tisztei és legénységi állománya folyamatosan fosztogatta a helyi ukrán és zsidó lakosságot. A rablott javakat tehergépkocsival szállították haza Magyarországra, keresztül az államhatáron lévő határszolgálaton. Az ellenőrzés teljes hiánya révén mindennapos bevett tevékenységről volt szó. A dolog olyan mértékben volt köztudott a vezetők és beosztottak között, hogy a zászlóaljparancsnok által kiadott tiltó parancsoknak semmi fogamatja sem lehetett. Egy, a zászlóaljparancsnokhelyettese által aláírt jelentés: „Annak ellenére, hogy a legénység kimenőjét az állandó rablások megakadályozása végett megvontam, még mindig sok cselengő honvédet látok az utcán, sőt a szomszéd községekbe is átjárnak rabolni.” „fentiek következtében a rablások nem szűntek meg, a sértettek nap nap után jönnek a pság-ra panaszt emelni.”²¹

A más nemzetiségű helyi lakosoktól, kivéve talán a népi németeket, a határvasdászok semmilyen támogatásban sem reménykedhettek, valójában nem is kerestek. Nézzünk meg néhány délvidéki eseményt, talán megérthetjük a határőrizet körülményeit.

„Az 1942 januárjában lezajlott razzia előzményeihez tartozik, hogy a Bácskában 1941 nyarán–őszén működtek kommunista szervezetek, és voltak partizánakciók is. 1941. december 13-án Csurogon, 17-én Mozsoron történt halálos áldozattal és fogolyejtéssel is járó incidens, karácsony előtt pedig meggyilkolták a sóregi csendőrőrs tagjait. 1942 első napjaiban elterjedt, hogy a Bánátból – ahol a bácskai eseményekkel egy időben a németek is tisztogató akciót tartottak – »gyanús elemek« szivárognak be a Délvidékre, ezért a belügyminiszter katonai karhatalom kirendelését kérte. 1942. január 4-én egy Zsablya környéki lakatlan tanyánál a magyar járőrök és a partizánok között véres tűzpárbaj bontakozott ki, melynek során elesett két csendőr és négy határvasdász, valamint halálosan megsebesült a csurogi csendőrőrs parancsnoka.”²²

Az eseményről a *Csendőrségi Lapok* is megemlékezett: „Hősi halált haltak a közbiztonsági szolgálat hűséges és vitéz teljesítése közben” szöveggel.²³

21 HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 25. sz. doboz II. 1584 M. Kir. Honvédség csapattest 756./26. hv. zlj. pk. 41.VIII. 26. szám.

22 Piharik 2016, 110.

23 *Csendőrségi Lapok*, 1942. augusztus 15.

1942. január 4-én kezdődött az a mérszárlás Csurogon, amely az elhíresült délvidéki „Hideg napok” néven fennmaradt események közé tartozott, és amelyben a határvadászok is példátlan kegyetlenséggel vették ki a részüket, alapvetően szerb és zsidó férfiakat, nőket, gyerekeket lemészárolva. 1941-ben a 10 830 lakost számláló Csurogon 6927 szerb élt, a magyarok lélekszáma 3600 fő volt. A település rendőr-, csendőr- és határvadászörsein mintegy ötven fegyveres szolgált, később 350 fővel erősítették meg őket.²⁴ „A tömeggyilkosság során 873 szerb, 13 izraelita és egy magyar lakost öltek meg, közöttük 664 férfi, 122 nő, 91 időskorú és 10 gyermek volt, de a felnőttek között 38 tizenévest is számon tartanak.”²⁵

Egy 1967-ben Magyarországon ezen ügyben bejelentés²⁶ alapján indult nyomozás 1971-ben bírósági perhez és 1973-ban született ítélethez vezetett. 33 személy került a vádlottak padjára, közülük 8 fő egykori határvadász, így az egykori csurogi őrsparancsnok és egy határvadász főhadnagy.²⁷ Ezek az események jelzik, milyen messzire is kerültek a határszolgálatosok a normális szolgálatától a politika hatására.

Konklúzió

Nagyon nehéz egy végső összegzést levonni a magyarországi határőrizet háborús tapasztalataiból. Az ország politikai vezetése a „mindent vissza” jelszóval korbácsolta fel a lakosság érzelmeit és nacionalista szemléletét a két háború között. Szisztematikusan készültek egy fegyveres összetűzésre, bár idővel az is világossá vált, hogy az ország ereje ezt nem teszi sikeresen végrehajthatóvá, ezért ragaszkodtak annyira a Harmadik Birodalommal kötött szövetséghez. A felkészülést mutatja a „győri program”, és segítette a „bledi egyezmény”, amelyben a kisantant elismerte Magyarország fegyverkezési jogosultságát. Ezen előkészületek része lett a határőrség áthelyezése a honvédség állományába, és önálló, látszólagosan elit csapatnemmé szervezése. Az események előrehaladtával, az elcsatolt területek visszakerülésével folyamatosan nőtt az őrzendő államhatár hossza és a háborús igénybevételek emelkedésével szélesedtek a megoldandó feladatok. A revizionista politika nemzetközi jogilag megkérdőjelezhető terheket rótt a határszolgálat vállára, és embertelen módszerek alkalmazására került sor. A határszolgálat sem vonhatta ki magát az eseményekből, hasonult a nagypolitika elvárásaihoz, míg végül a szervezet megszűnt a háború végére.

Az akkori körülmények, módszerek, események ismerete mindannyiunk számára fontos lehet; már csak azért is, hogy elkerüljük a fent leírtak megismétlődését.

²⁴ Piharik 2016, 111.

²⁵ Golubović 1992.

²⁶ ÁBTL 3.1.5. O–14962/1. 16–17. Kovács György bejelentése.

²⁷ ÁBTL 3.1.9. V–159118/11 R. L. és társai. 243–425. A Budapesti Fővárosi Bíróság elsőfokú ítélete. 1972. május 10. 306–307. A határvadász főhadnagy például 10 év börtönbüntetést kapott.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOM

Levéltári források

ÁBTL 3.1.5. O–14962/1. 16–17. Kovács György bejelentése

ÁBTL 3.1.9. V–159118/11 R. L. és társai. 243–425. A Budapesti Fővárosi Bíróság elsőfokú ítélete. 1972. május 10. 306–307.

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 25. sz. doboz II. 1584 M. Kir. Honvédség csapattest 756./26. hv. zlj. pk. 41.VIII. 26. szám.

Törvények és rendeletek

A vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX törvénycikk 21. paragrafusa. A m. kir. pénzügyminiszter 4.444/P.M.–1924.XIX, számú körrendeletének a vámórség fegyverhasználatára vonatkozó része. A „Határszolgálati utasítás a m. kir. vámórség számára” című szolgálati könyv I. Részének a vámórség fegyverhasználatáról szóló 78–132. pontjai.

1938. évi XXXIV. törvénycikk. a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről.

2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet. *Budapesti Közlöny*, 1944. évi július hó 15.-i 158. szám. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről.”

47.046/el. 13.-1944. számú körrendelet. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a rendkívüli fegyverhasználati jog hatálybalépéséről kibocsátott 2.550/1944. M. E. számú miniszteri rendelet közzététele.” *Honvédségi Közlöny*, 30. szám. 1944. július 20.

47.047/el. 13.-1944. számú körrendelet. „A m. kir. honvédség határőrizeti közegeinek fegyverhasználati jogáról és a kivételes fegyverhasználati jog hatálybalépéséről szóló 2.550/1944. M. E. sz. rendelet végrehajtása.” *Honvédségi Közlöny*, 30. szám. 1944. július 20.

Irodalom

Augusztin Ivanovics Volosin. https://hu.wikipedia.org/wiki/Avgusztin_Ivanovics_Volosin (Letöltve: 2025. 07. 18.)

Fórizs Sándor 2022. A magyar határórség fegyverhasználat 1945–1958 között. *Hadtudomány*, 32 (1): 93–112. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.1.93>.

Golubović, Zvonimir 1992. Racija u Južnoj Bačkoj 1942. Novi Sad, Istorijski Muzej Vojvodine, p.147. A csurogi áldozatok névsora: 330–351.

Hadtudományi Lexikon I. A–L. 1995. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.

Horváth Jenő: Német–szovjet határ- és barátsági szerződés 1939. 09. 28. *Grotius* <https://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CWDABT>.

Janek István 2015. Baklövés volt a szlovák–magyar kisháború. [hvg.hu](http://hvg.hu/kultura/20150316_bakloves_volt_a_szlovakmagyar_kis_haboru) https://hvg.hu/kultura/20150316_bakloves_volt_a_szlovakmagyar_kis_haboru (Letöltve: 2025. 07. 16.)

Janek István: Az elfelejtett háború. A szlovák–magyar kis háború története 1939 márciusában. Függelék. Jegyzőkönyv, 310. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclclefindmkaj/https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2001-3-4/299-313_Janek.pdf (Letöltve 2025. 07. 16.)

Parádi József 2010. *A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme*. Budapest, Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), XVIII. évf. 21. sz.

Piharik Judit 2016. Vagy ők, vagy mink. In: *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948. Történelem és emlékezet*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. http://real.mtak.hu/42369/1/Balk%C3%A1n_nyomdai%20pdf.pdf (Letöltve 2025. 07. 16.)

Sallai János 2004. *Az államhatárok*. Budapest: Press Publika Kiadó.

Sallai János 1997. *A magyar–lengyel határ története*. Budapest: Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat.

Suba János 2009. *Honvédelmi Határszolgálat*. Budapest, Rendvédelem-történeti füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), XIII. évf. 16. sz. 128–139.

Suba János 2014. A magyar–lengyel határ és határforgalom 1939-ben.

In: Dr. Gál András–Dr. Kókai Sándor (szerk.) *Tiszteletkötet Dr. Frisnyák Sándor geográfus professzor 80. születésnapjára*. 211–222. Budapest.
<http://zeus.nyf.hu/~foldrajz/konyvek/frisnyak80.pdf> (Letöltve 2025. 07. 16.)

Suba János 2015. *Határvédelem megszervezése a visszatért Erdélyben 1940–1944*. (Balkán füzetek, különszám II.)

Pécs: TTK FI KMBTK, ANZDOC.

<https://adoc.pub/queue/organizing-the-defense-of-the-borders-in-the-returned-transy.html>
(Letöltve 2025. 07. 16.)

Suba János 2016. Magyar Királyi Honvédség Kárpátalján. *Közép-Európai Közlemények*, 9 (3): 102–117.

Suba János 2017. Határvadászok I. – A M. Kir. Honvédség határszolgálat 1938–39.

Közép-Európai Közlemények, 10 (4): 102–119.

<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12460/12319> (Letöltve 2025. 07. 16.)

Suba János 2018. Határvadászok II. Határőrizet II. világháború időszakában 1938–1944.

Közép-Európai Közlemények, 11 (4): 195–209.